

dalmat is kelthet: vajon mindenki ismeri a *cápa! cápa!* viccet, ami nélkül a *Konszolidáció* homályos értelmű, mindenki számára ismerős Sárdy János kifejtésével a „Rouzsalevél”?) Amely minden látszólagos komolytalansága dacára képes visszaadni a mű ellentétes elemekből összeadódó alkatát. „A sündisznók fáztak. Ezért közel húzódtak egymáshoz, de akkor meg töviseikkel szúrták egymást. Ismét eltávolodtak, ismét fázni kezdtek. Aztán úgy helyezkedtek el, hogy közel legyenek egymáshoz, de ne annyira, hogy a töviseikkel megszúrják egymást.” E kis példabeszéd igen szerencsésen fejezi ki a Kis Magyar Pornográfiában megnyilatkozó szerzői alapmagatartást. Közel lenni, ám távolságot tartani, meleget adni, s mégsem szűrni, tartani egymástól, de összetartozni, közös sorban egynek lenni. A helyzet, helyzetünk nehézségeivel számolni, de itt keresni szerepet, jövőt. Nem fogadkozni, nem látszani másnak, igazságot szólni, s tenni a tehetőt. (*Magvető.*)

IMRE LÁSZLÓ

Sziládi János: Kísérlet

Egy ember keresésének története ez a könyv. Az író rábukkan napjaink jellegzetes értelmiségi típusának, Töreki Sándornak a naplójára. Mindent tudni akar hősről, megszállottan nyomoz utána. „... nekem épp ez az ember kell. Őt keresem, a jó ég tudja, mióta. Őt, akit irigylek és megvetek, de aki mindig is az a *tükör* volt számomra, amelyből *képzelt magam* bólint rá tettemre, vagy küld... szóval oda...” A fektív napló értelmezése egyúttal önmeghatározás, önvizsgálat is, „utolsó kísérlet az igazság kiderítésére”. Töreki sorsában Sziládi a magáéra ismer, s abban is bizonyos, hogy rajta kívül még nagyon sokan meg akarják találni a rejtélyes napló íróját. Töreki irományának paradigmaticus voltához, mintaérvényéhez aligha férhet kétség. Ugyanakkor figyelemre méltó kísérlet történik itt a regényformával, annak átalakításával is. A cím többértelműségéhez ez is hozzájárul.

Az elméleti munkát, az intézetet a gyakorlatra cseréli föl Töreki, „a citátumok útvesztői” helyett a valóságot választja. Egymással homlokegyenest ellenkező színtereken, „a állami gazdaság, a gyár, a színház más-más álarcú világában” fordul meg, s mindenütt „a máshol megtanulhatatlanok” izgatják. A tapasztalatok, a pofonok „mázsányi” könyvnél és tanulmánynál is többet érnek szemében. A szándékot „a tett próbáján” szeretné vizsgáztatni. Főfőllekesülő Ádám, akit újabb és újabb utakra dob a sors. (és a felsőbb vezetés). Helyét, személyes és közösségi funkcióját keresi Töreki. Sikerembernek semmiképp se nevezhető: kudarc kudarcot követ. Az újrakezdés erős igénye, „a padlóról mindig felállni akaró makacssága” azonban átsegíti a válságokon. Rokonszenves ember — s nemcsak az író számára. Vonzó figura, mert az ember lényege a kísérletezés és a kíváncsiság. Közösségre vágyik, őszinte emberi kapcsolatokra, de azt kell látnia, hogy többnyire érdekből, tévedésből állnak mellé. Vezetői posztjain ütközőponton érzi magát. Fölülről ott az ellenőrzöttség, a tudat, hogy nagyobb erők kezében van. Másfelől a hízelgők, a szakmailag őt lenézők seregével találja magát szemben. Valódi konfliktusok, életes szituációk követik egymást. Gondunk Töreki nem titkolt szakmai tájékozat-

lanságával van. Ha értene is valamelyest ahhoz, amivel vezetése alatt foglalkoznak, minden bizonyosan kevesebb a bukkanó pályáján. Arról persze nem ő tehet, hogy hová nevezik ki.

Szándékát a gyakorlatban valójában sehol sem tudja érvényesíteni: „... én a közösen fontosat, a közösen jót próbáltam képviselni, és ez volt az, ami szinte szükségszerűen ellenzést, tiltakozást és elutasítást váltott ki.” A helyzetek kísértetiesen ismétlődnek: hiába új a helyszín, a szituáció a régi. A cselekmény sokszor csak ürügy: kiindulópont, ahonnan el lehet rugaszkodni. A sok megfoghatatlan (mert megoldatlan) ügy után kulcsfontosságú a regény végén az árvízi jelenetsor. A gát „a felmérhető, legyőzhető veszély”. Az események itt folygorsulnak, Töreki érzi, valami fontos történik vele. („Valami olyan, ami szilárd medret szab a megtörténni készülőknek, a jövőnek, az életemnek...”) Ám hősünk vállalkozása egyszerre heroikus és nevetéses. Végül semmi nem oldódik meg. Nincs szabályos, lekerékített befejezés: a naplónak nemcsak az eleje, a vége is hiányzik. Mégsem érezzük befejezetlennek: a töredékesség, a metszetszerűség, az elvarratlan szálak a továbbgondolást teszik lehetővé. Töreki több, mint aminek látszik: magatartása, mentalitása nagyon sok elkötelezett emberre általánosítható. Hús-vér jellem, nem árnyékfigura. Igaz, olykor többet elmélkedik tapasztalatairól, mint amennyit megmutat belőlük. A jegyzetek is az értelmező, elemző részek arányát növelik. Máskor az író konzultánsairól szeretnénk többet tudni. A jegyzetanyagban is izgalmas sorsok tűnnek föl: például E. B., akinek „van bátorsága a makacs emberek életét élni”. A regényben így is több regény (legalábbis több regénycsíra) van jelen. De ez már Sziládi regénytechnikai kísérletéhez tartozik.

A *Kísérlet* főszövege a nagyjából linearitást mutató napló. Ebben szituációk sorakoznak, s a hős újabb és újabb viszonylatrendszerekbe kerül. A hőselbeszélő után nyomoz az író, s detektívmunkájának eredményeit teszi közzé a lábjegyzetekben. De a nagy mennyiségű, gyakran oldalakat kitevő jegyzetanyagban szólalnak meg az önkéntes konzultánsok is. Itt olvashatjuk a naplóval kapcsolatos különféle reflexióikat, s közben megismerjük magukat a konzultánsokat. Töreki naplójába beleolvad — a nyomozás személyessége, személyes érdeklődése révén — az író regénye. Látjuk, heterogén elemeket szerkeszt egybe az író. Ahol a jegyzet csupán az egyébként kítűnő forma kedvéért van, ott valami lombikszűrőséget érzünk. Az író a fikcióról próbálja elhittetni, hogy valóság: a kritikai kiadásokhoz hasonlóan filológiai adatokat közöl, a történet lehetséges tér- és időbeli behatárolását végzi stb. Ezeknél a nyomozási eredményeknél sokkal izgalmasabb, amikor Töreki egy-egy lépését, önelemzését a jegyzetekben több nézőpontból világítják meg. Egy helyen például az író a Törökivel azonosságot mutató esetek közül hármát villant föl, s az egyik Sánta *Hús órájából* Igazgató Jóska. Nagyon érdekes a konzultánsok közül I. G. véleménye is. Ő mindvégig epikának és nem valóságos naplónak fogja föl Töreki önéletrását, s úgy látja, „... lehetőségeiben nem mindennapi a művészi fikciót a valós társadalmi, emberi történés szintjén kezelve, közvetlenül magával a társadalmi és emberi valósággal, tehát az empirikus tényekkel ütköztetni.”

A fölvetődő politikai, szociológiai, etikai, sőt, művészetpolitikai kérdések révén olyan nagy szerepet kap a gondolati anyag, hogy nemritkán elborítja, háttérbe szorítja az életszerű ábrázolást. A regénybe kisesszék ékelődnek. Hol jelennek meg leggyakrabban ezek az esszéisztikus betétek? A naplóíró meditatációiban, a naplóban megörökített hosszabb beszélgetésekben (például a szí-

nész Simon Péter és Törekí dialógusában), a konzultánsok helyzetelemzéseiben, vitájában, a naplót és a konzultánsok megjegyzéseit egyaránt mérlegelő szerzői reflexiókban. Csupán néhány példát ragadunk ki annak érzékeltetésére, hogy Sziládi János mai valóságunk mennyi izgalmas kérdését építette be regényébe. Hogyan lesz valaki jó vezető, s miként állja meg helyét a „kettős” („intézményi” és „személyes”) struktúrában? Milyen nálunk a káderpolitika? Mit jelent a hatalmat gyakorló kisebbséghez tartozni, s veszélyes-e az igazsághoz való vonzódás? Igaz-e, hogy „ez a rendszer azt hozza nehéz helyzetbe, aki őszintén akar hinni benne, és annak kedvez, aki csak meg akar élni belőle.” Mi a művészet feladata? Milyen legyen művészet és politika kapcsolata? Hol az irodalom illetékességének határa? (I. G. és az író vitájában két markáns álláspont tükröződik. Az egyik: „...suszter maradjon a kaptafánál. Vagyis: az irodalom maradjon meg irodalomnak, és mint irodalom, úgy politizáljon, úgy filozofáljon.” A másik: „Az irodalom nem az, ami fontos? [...] A gondolat mindenkié. Nem hihetem, nem mondhatom: ne nyúlj hozzá, mert azt, amit a kezében tartasz, nem neked illik megtalálnod, nevének nevezned.” Aztán kiderül, az előbbi sem arról beszél, kinek mit szabad.)

Látjuk, a cselekmény vontatottságáért, el-elakadásáért bőven kárpótol a társasági csevegésektől a magánmonológokig sokféleképpen előadott intellektuális közlésanyag. Nem mondhatjuk, hogy vértelen a cselekménykeret, de az eseménytörténet és a gondolat egyensúlya olykor megbillen, az eseményvilág szegényesebbnek tűnik. A realista „nagyregény” hagyományából olykor talán éppen a külvilág, az embertípusok, a létformák, kapcsolatok teljességét mintázó regénycselekmény szorul ki. (Noha e vonatkozásban a Kísérlet messze meghaladja a mai magyar regény átlagát.) Viszont amit vesz a réven, megnyeri a vámon: hőséne tudatát, pszichikumát is képes elemezni. A kísérlet (realista „nagyregény” és több szólamú modern regény ötvözése) végül is sikeresnek mondható.

Divatokkal, előítéletekkel mit sem törődve realista regényt mert írni Sziládi János. Nem félt olyan hőst választani, aki a mindenséggel méri magát: „A magamfajta csakis akkor végezheti jól dolgát, ha teljes életet él, ha nem a remélt jószándék, hanem az elrendezett dolgok biztos rendje az ott-hona.” Követi-e az emberi teljességnek ezt az eszményét? S ha szuverénebb regényvilágot alkot, közelebb jut-e az áhított tökéletességhez? Az ilyen és ehhez hasonló kérdések, melyek Sziládi nagyigényű kísérlete nyomán támadnak, a regényformával való viaskodást dokumentálják. A művet a valóságföltárás szenvedélye és bátorsága mellett a regénytechnikai újdonságok miatt is becsüljük. (*Szépírodalmi.*)

OLASZ SÁNDOR